

Напрямок: Розвиток особистісно-професійної компетентності в умовах інноваційних змін в Україні

Янчук Наталія,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри методики викладання і змісту освіти
«Одеської академії неперервної освіти Одеської обласної ради»
м. Одеса*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА

В статті представлений аналіз понять «правова культура», «правова компетентність», «правова грамотність». Визначена роль правової культури в професійній діяльності сучасного педагога. Проаналізовані основні перепони, що стоять на заваді формування високого рівня правової культури педагога. Запропоновані шляхи підвищення правової культури педагогів як на етапі вузівської підготовки, так і на етапі післявузівської освіти.

Ключові слова: *правова культура, правова культура педагога, правова компетентність, правова грамотність, правова освіта, культура, право, педагогіка, виховання.*

Правова культура займає важливе місце в житті кожної людини, але особливу роль вона виконує в професійній діяльності педагогічних працівників. Вміння критично аналізувати професійну діяльність з точки зору права, формувати висновки з моральної та правової позиції впливає на рівень довіри до педагога як до суб'єкта правової культури. На сьогоднішній день рівень правової культури педагогічних працівників не в повній мірі відповідає належному, саме тому виникає необхідність в якісному формуванні та ефективному підвищенню вищезгаданого рівня. Практика свідчить, що низький рівень правової культури, прогалини в правових знаннях та відсутність правового досвіду у педагогів негативно позначається на ефективності виконання професійних обов'язків. Ця проблема актуалізується і тим, що правосвідомість підростаючого покоління

багато в чому залежить саме від педагога, оскільки він створює особливий правовий простір розвитку особистості учня.

Дослідженням поняття «правова культура» займалися вчені різних поколінь, починаючи з робіт вчених-філософів, таких як Г.Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах, Ж. Руссо, Г. Сковорода, П. Юркевич і закінчуючи науковим доробком сучасних науковців, таких як С. Алексєєв, А. Головка, О. Лукашева, В. Нерсисянц, Ф. Орзіх, П. Рабинович, О. Скакун та інші, в працях яких ця категорія отримала нову сутність та значимість.

Проблеми формування правової культури педагогів активно досліджувалися такими вченими як З. Касаєв, М. Михайлова, А. Ольховська, С. Соколова, В. Федяшин, О. Фролов, О. Швидко та інші. Однак зазначимо, що названі автори лише дотично торкаються питання правової культури педагогів, більш акцентуючи увагу на етнічній культурі, правовому вихованню, правовій грамотності.

«...Говорити про культуру... досить складно, оскільки в світі немає нічого більш невловимого, ніж культура. Її неможливо розкласти на складові частини, тому що їх було б безкінечно багато. Її неможливо описати як ціле, оскільки її образ змінюється, подібно Прометею. Будь-яка спроба ухвалити її суть – все одно, що спроба схопити повітря: воно завжди опиняється не в твоїх пальцях, а в іншому місці», – стверджував А. Лауренс Лоуєлл [13, с. 118].

Проблема, заявлена А. Лауренсом Лоуєллі знаходить своє відображення в термінології. На даний час в юридичній, педагогічній, філософській літературі з'явилося чимало визначень поняття «правова культура», що свідчить про науковий інтерес вчених до даного явища.

Так, Р.А. Сербін поняття правової культури трактує як «категорію філософії права, яка характеризує зумовлене природним правом, всім соціальним, духовним, політичним, економічним ладом правове життя людини й людства, що полягає у досягнутому рівні розвитку правової дійсності, правосвідомості та загалом у рівні правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, всього населення, людства взагалі), і забезпечує верховенство права у суспільному житті, дієвість гуманістичних принципів справедливості, свободи й гуманізму, людини як вищої

соціальної цінності, захист її честі й гідності, а також гарантованість державою, міжнародними інституціями захисту прав і свобод, загальнолюдських цінностей» [8, с. 8].

Л.Л. Редько визначає правову культуру як «частину духовної культури, котра характеризує ступінь досконалості законодавства, його знання та розуміння громадянами, посадовими особами правильної реалізації правових вимог та дотримання законності в суспільстві» [6, с. 121].

На думку О.С. Устименко поняття правова культура може звучати так: «Правова культура – це різновид культури, котра складається із системи правових знань, цінностей, понять та принципів права, котрі сприяють правовій діяльності осіб та формують позитивне відношення до права та діючого законодавства» [11, с. 21].

Заслуговує на увагу думка Л.А. Петручака, який вважає, що правова культура – це історично усталений різновид культури, котрий матеріалізується в формуванні, передачі, збереженню правових цінностей, що слугують орієнтиром юридично значимої поведінки, і представляють собою ступінь правового розвитку особистості та суспільства [7, с. 18].

В.Д. Перевалов пропонує наступне визначення поняття правова культура: «Правова культура – це якісний стан правового життя суспільства, котре відповідає соціальним, духовним, політичним та економічним ознакам розвитку суспільства та проявляється в досягнутому рівні правової діяльності, юридичних актах, правосвідомості і в цілому в рівні правового розвитку суб'єкта (людини, окремих осіб, всього населення), а також в ступені гарантованості державою та громадянським суспільством прав та свобод людини» [9, с. 213].

О.В. Фролов тлумачить правову культуру педагогічного працівника як «сукупність культурних цінностей нормативного порядку, що утримують антисуспільні, антикультурні та антипедагогічні тенденції в поведінці особистості, що були сконцентровані попередніми культурними практиками та зразками нормативної чи ненормативної поведінки, що реалізується в педагогічній діяльності» [12, с. 117].

Приймаючи до уваги запропоновані визначення і не заперечуючи їх зміст, можна в цілому говорити про наявність єдиної теоретичної та методологічної платформи, що об'єднує ці підходи: визнання безпосереднього зв'язку культури з людською діяльністю.

Правова культура педагогічних працівників базується на правовій грамотності та правовій компетентності.

Правова грамотність визначається як:

- як здатність розуміти слова, що використовуються в правовому контексті, робити висновки із них, а потім використовувати ці висновки для прийняття заходів;
- здатність критично оцінювати сутність права, правовий процес та правові ресурси, а також ефективно використовувати правову систему і формулювати стратегії по її вдосконаленню;
- знання своїх прав і обов'язків та нормативно-правових актів, що регулюють відносини між людьми, соціальними спільнотами, організаціями, вміння застосовувати правові знання при аналізі конфліктних ситуацій, давати правову оцінку діям соціальних суб'єктів [10, с. 146].

Далі звернемося до вже існуючих трактувань поняття «правова компетентність».

С. Вольська та А. Зайцева визначають правову компетентність як «складне явище, що характеризується соціальним, спеціальним, індивідуальним та особистісним компонентами, вона виражається в наявності у педагога не лише знань та умінь у сфері застосування окремих норм права в професійній діяльності, але й повсякденному житті» [2, с. 267].

Н. Копилова трактує правову компетентність як інтегральну властивість особистості, засновану на правових цінностях, що відображає її готовність та здатність застосовувати систему правових знань та умінь у процесі соціально-правової діяльності, що дозволяє особистості мобілізуватися на виконання цієї діяльності [4, с. 14].

Г. Анікіна пропонує наступне визначення правової компетентності: «правова компетентність педагога представляє собою інтегровані особистості якості, що проявляються не лише в готовності до виконання професійної діяльності відповідно до вимог закону, але й виражається у здатності до правового виховання та захисту прав учнів» [1, с. 6].

На думку М.В. Горбушиної, правова компетентність представляє собою інтегративну властивість особистості, що виражається в сукупності компетенцій у правовій області знань, здатності спричиняти активний вплив на правомірний захист свобод та законних інтересів особистості, виконувати соціально-значущі функції [3, с. 12].

О.В. Коротун розглядає правову компетентність як властивість особистості педагога, що «заснована на визнанні правових цінностей, відображає готовність та здатність застосовувати систему правових знань та умінь у здійсненні соціально-правової діяльності, що дозволяє особистості мобілізуватися на ефективне виконання даної діяльності» [5, с. 12].

Узагальнюючи зазначене вище, можна зробити такий висновок, що правова компетентність педагога виражається в його розумінні соціальної цінності права, в формуванні переконаності педагога дотримуватися законів держави, визначається рівнем правосвідомості та правової культури, і найголовніше, виражається в готовності та здатності до передачі правових знань, ціннісних правових переконань та моделі правомірної поведінки учням.

Варто відзначити, що в системі педагогічних цінностей право ніколи не займало провідної ролі, а носило скоріше відверто декларативний характер. Основу правових знань педагогів складають знання окремих правових норм. Практично повністю відсутнє знання загальних правових принципів та декларацій, що лише сприяє укріпленню та розвитку усіченого підходу до правового мислення, коли право сприймається як сукупність заборон та дозволів, котрі визначені державою. Позитивістське праворозуміння, ототожнення права з законом, сприяє примітивізації правосвідомості, формування переконаності в тому, що права та свободи людини та громадянина є похідними від норм.

На даний час, коли йде систематичне оновлення освітнього законодавства, відбувається диверсифікація освітніх програм, педагог повинен не лише сприяти формуванню в суспільстві сталого поважного ставлення до закону, але й сам активно освоювати необхідний правовий простір. В силу цього роль правової культури педагога проявляється в подоланні педагогами правового нігілізму у всіх його специфічних проявах – від повного неприйняття тієї чи іншої правової конструкції, спотворення її правового змісту, до абсолютизації нормативного припису, його застосування на практиці.

Фундамент правової культури педагогів закладається в умовах педагогічного навчального закладу. Традиційною є правова підготовка майбутнього вчителя до вивчення дисциплін правового характеру (Основи конституційного права, Основи правознавства тощо). При цьому кожна дисципліна вирішує лише частину завдань у формуванні правової культури майбутнього вчителя, що не в останню чергу пов'язано із скороченням годин, визначених навчальним планом на викладання правових дисциплін або ж їх анулювання. Більше того, аналіз практики викладання правових дисциплін у педагогічних навчальних закладах свідчить, що дидактично виховний потенціал, закладений у таких дисциплінах, використовується недостатньо, і не в останню чергу це пов'язане з тим, що данні курси, викладаються не спеціалістами юридичного профілю, а управлінцями. Випускники педагогічних навчальних закладів мають прогалини у знаннях з освітнього права, правового статусу суб'єктів правовідносин, не мають навичок практичного застосування правових знань і професійно-правових умінь та достатнього рівня правової грамотності. І ці проблеми багато в чому зумовлені тим, що в навчальних планах та програмах підготовки майбутніх вчителів недостатньо враховується характер та обсяг правових знань, професійно-правових умінь, не розроблені вимоги до відбору оптимального змісту правових дисциплін.

Правові дисципліни, що викладаються в педагогічних навчальних закладах здебільшого орієнтовані на формування здатності майбутніх педагогів усвідомлювати необхідність дотримання прав та свобод учнів, передбачених

чинним законодавством. Такий підхід залишає поза увагою інших учасників освітнього процесу: самого педагога, батьків (законних представників) учня, керівництво навчального закладу тощо.

Успішність формування правової культури майбутніх педагогів досягається за умови додержання наступних умов:

- забезпечення системного характеру правової підготовки майбутніх педагогів, тобто включення серії елективних правових дисциплін та навчальних практик на всіх ступенях навчання;
- введення до навчальної програми дисциплін, що інтегрують педагогіку та право та підкреслюють значимість правової компоненти педагогічної освіти (напр., «Нормативно-методичний супровід діяльності вчителя», «Основи правової культури вчителя», «Правове забезпечення професійної діяльності» тощо);
- розширення набору дидактичних засобів, зокрема, використання комплексу професійно-орієнтованих правових задач, котрі відрізняються за функціональною направленістю, за ступенем складності, за предметним змістом, за способами вирішення тощо;
- забезпечення спадкоємності та взаємозв'язків освітніх програм правового навчання вузівського та післявузівського етапів підготовки педагогів.

В умовах післявузівської підготовки педагогів проблема поглиблення рівня правової культури стоїть не менш гостро, як і на етапі вузівської підготовки майбутніх педагогів. Зазвичай, на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників правова підготовка часом практично відсутня або носить ознайомчий характер в межах декількох годин, що не сприяє мотивації педагогів до підвищення своєї правової освіченості, гальмує формування правової компетентності педагогів, в той час як законодавство в галузі освіти стрімко змінюється, що вимагає готовності педагогів вибудовувати свою професійну діяльність у відповідності до положень нормативно-правових актів.

У вітчизняній системі освіти задіяні переважно традиційні форми правової підготовки педагогів: лекції та семінари, оскільки на рівні післявузівської

підготовки викладачі не готові змінювати методику навчання дорослих. Не дивлячись на те, що державними стандартами передбачені години для самопідготовки слухачів курсів підвищення кваліфікації, виді цієї підготовки, форми та звітність чітко не визначені. Технології дистанційного навчання, котрі покликані розвивати навички самоосвіти, не дають бажаних результатів. При організації самостійних форм правової підготовки педагогів застосовується, як правило, інструктивно-контрольний метод навчання, а експертна оцінка та консультативна діяльність викладача по відношенню до роботи слухача розповсюджена значно менше. На нашу думку, консультативна допомога викладача, дозволила б скорегувати правові знання педагога, підвищити його мотивацію до вирішення конфліктних ситуацій правовими засобами.

Задля зміни подібних тенденцій в системі післявузівської освіти педагогічних працівників необхідно:

- включити в освітні програми професійної освіти блок правових курсів, орієнтованих на підготовку спеціалістів з урахуванням особливостей профілю їх педагогічної роботи;
- запровадити правові курси, орієнтовані на вивчення правової теорії та практики реалізації законодавства в галузі освіти;
- організувати надання консультативної допомоги (викладачами права, юристами), що дозволить скорегувати правові знання педагогів, підвищить їх мотивацію до вирішення конфліктних ситуацій правовими засобами;
- залучати до проведення публічних лекцій та майстер-класів видатних науковців в області юриспруденції, практикуючих юристів;
- заохочувати до участі в конференціях, вебінарах, семінарах тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що лише при реалізації озвученого комплексного підходу до формування правової культури педагогів можливе повноцінне включення педагога в освітній процес як компетентного спеціаліста з правової та нормативної точки зору, здатного на професійну діяльність в рамках діючого законодавства в сфері освіти, розуміючого цінність та роль права в житті суспільства.

Література

1. Аникина А.С. Формирование правовой компетентности будущего педагога с использованием комплекса профессионально-ориентированных правовых задач: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / А.С. Аникина. – Тюмень, 2011. – 23.
2. Галдецька І.Г. Теоретичні основи формування правової компетентності у майбутніх учителів як педагогічна проблема [Електронний ресурс] / І.Г. Галдецька // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2014. – Вип. 28. – (Серія 19 «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія»). – С. 265-269.
3. Горбушина М.В. Аспекты формирования правовой компетентности студентов специальности «Социальная работа» в условиях вуза / М.В. Горбушина // Казанский педагогический журнал. – 2007. – № 3. – С. 10-16.
4. Копылова Н. Формирование правовой компетентности на основе правовой грамотности будущих специалистов по физической культуре и спорту / Н. Копылова // General and Professional Education. – 2011. – № 3. – С. 13-16.
5. Коротун А.Ф. Формирование правовой компетентности у будущих социальных педагогов в процессе профессиональной подготовки: автореф. дисс. канд. пед. наук / А.Ф. Коротун. – Екатеринбург, 2010. – 24 с.
6. Педагогическая антропология: учебное пособие / Под ред. Л.Л. Редько. – Ставрополь: Сервисшкола, 2005. – 695 с.
7. Петручак Л.А. Правовая культура как детерминанта современного российского общества / Л.А. Петручак. – М.: ИД «Юриспруденция», 2012. – 400 с.
8. Сербин Р.А. Правовая культура – важливий фактор розбудови правової держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.12 «Філософія права». – К., 2003. – 17 с.
9. Теория государства и права / под ред. В.Д. Перевалова. – М.: Норма, 2004. – 496 с.

10. Умняшова И.Б., Егоров И.А. Направления и формы развития педагогического работника / И.Б. Умняшова, И.А. Егоров // Психология и право. – 2019. – № 1. – С. 144-154.
11. Устименко Е.С. Основные способы формирования профессионального правосознания и правовой культуры представителей юридических профессий / Е.С. Устименко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Право». – 2016. – Вип.. 40. – Том 1. – С. 20-23.
12. Фролов О.В. Правовая культура в контексте педагогической рефлексии / О.В. Фролов // Правовая культура. – 2017. – № 3. – С. 114-123.
13. Lowell A.L. Culture / A.L. Lowell // At Warwith Academic Traditions In America. – Cambridge, 1934. – P. 115-124.